

Gdańsk, 29-30 grudnia 2016 r.

prof. dr hab. Marek Wilczyński
Instytut Anglistyki i Amerykanistyki
Uniwersytet Gdański

**Ocena osiągnięcia naukowego i pozostałego dorobku naukowego
w postępowaniu habilitacyjnym dra Tadeusza Lewandowskiego**

Dr Tadeusz Lewandowski przedłożył jako osiągnięcie naukowe w postępowaniu habilitacyjnym monografię pt. *Red Bird, Red Power. The Life and Legacy of Zitkala Ša*, wydaną w roku 2016 przez Oklahoma University Press w ramach prestiżowej serii *American Indian Literature and Critical Studies Series*. (Oklahoma University Press specjalizuje się w zakresie studiów nad historią i współczesnością amerykańskich Indian i ma na swoim koncie szereg znaczących publikacji w tej dziedzinie.) Półkrwi Indianka z plemienia (dziś powiedzielibyśmy: narodu) Yankton Dakota, Getrude Simmons, później Bonnin, znana dziś bardziej pod indiańskim imieniem Zitkala-Ša, czyli Czerwony Ptak, była pierwszą kobietą głęboko zaangażowaną w ruch na rzecz emancypacji rdzennych mieszkańców Stanów Zjednoczonych, który rozwinął się w pierwszej połowie XX stulecia. Obdarzona wieloma talentami i zdolnościami, Zitkala-Ša grała na pianinie i skrzypcach, marząc o karierze muzycznej, zdobywała laury w anglojęzycznych konkursach oratorskich, pisała prozę i wiersze, a ponadto ujawniała nieprzeciętne umiejętności organizacyjne i polityczną intuicję w walce o obywatelstwo dla Indian. Potrafiła z wyczuciem praw rządzących kulturą popularną wykorzystać pogłoskę o rzekomym pokrewieństwie z Siedzącym Bykiem i wykreować malowniczą postać w „etnicznym” stroju, która przykuwała uwagę białych Amerykanów, w większości wychowanych na stereotypach kulturowych rodem z powieści Fenimore Coopera. Jej działalność, prekursorska w stosunku do ruchu „Red Power”, zainicjowanego pod koniec lat sześćdziesiątych, wydaje się, mimo pewnych kontrowersji, trudna do przecenienia.

Niełatwo również uwierzyć, że Zitkala-Ša nie doczekała się właściwie do niedawna żadnej biografii czy studium, które w oparciu o rzetelną kwerendę charakteryzowałoby w adekwatny sposób jej życie i dokonania. Książka dra Tadeusza Lewandowskiego jest w tej mierze pracą prekursorską o wartości znacznie przewyższającej publikacje nielicznych poprzedników. Istnieje naturalnie sporo artykułów, przywołujących zwłaszcza dorobek literacki Gertrude Bonnin, jak też i szereg wartościowych opracowań na temat twórczości literackiej Amerykanek z różnych kręgów etnicznych, aktywnych na początku XX wieku, jednak do momentu ukazania się pracy Habilitanta nie było naukowej monografii, która skupiałaby się w pierwszym rzędzie na drodze życiowej Zitkala-Ša i jej również pozaliterackich dokonaniach. Przygotowując swoją książkę, dr Lewandowski wykorzystał zbiory dokumentów złożone w bibliotece Brigham Young University w Utah (Bonnin, Gertrude and Raymond, Collection), Earlham College w Indianie, gdzie jego bohaterka przez pewien czas studiowała, oraz Archiwum Stanu Dakota Południowa, a także archiwalia dotyczące innych osób, z którymi Bonnin była w różnych okresach życia blisko związana, m.in. drem Carlosem Montezumą i gen. Richardem H. Pratterem, propagatorem po części przymusowej integracji Indian w „główny nurt” białego społeczeństwa. Oprócz utworów literackich, Autor przeanalizował publicystykę Zitkala-Ša oraz poznał jej dostępną korespondencję i świadectwa współczesnych. Pod względem osadzenia w materiale źródłowym *Red Bird, Red Power* jest niewątpliwie osiągnięciem naukowym na bardzo wysokim poziomie, nieporównywalnym – powtórzę – z żadną inną publikacją poświęconą indiańskiej pisarce i aktywistce.

Rekonstrukcja losów Zitkala-Ša układa się w książce we wciągającą czytelnika opowieść najpierw o dziewczynce z plemienia Yankton Dakota przeżywającej wydziedziczenie z rodzimej kultury w internacie dla dzieci z rezerwatów, potem o młodej kobiecie coraz bardziej świadomej atrakcyjności kultury anglo-amerykańskiej, która pozwala jej kultywować uzdolnienia muzyczne i zdobywać laury krasomówczyni. Wydaje się, że to właśnie podczas

pobytu w Earlham College Gertrude Simmons rozumiała, iż może jednocześnie przynależć do dwóch odmiennych światów: kręgu tradycji Siuksów, reprezentowanego przez mieszkającą w rezerwacie matkę, i świata kultury wysokiej ludzi wykształconych, a zatem białych. W ten sposób, zapewne mimowiednie, Zitkala-Ša powtórzyła tezę sformułowaną przez W. E. B. Du Bois w *The Souls of Black Folk*: Indianie, podobnie jak Afroamerykanie, mają przed sobą drogę „podwójnej świadomości”. Z jednej strony określa ich pochodzenie etniczne („kolor skóry”), z drugiej przynależność do narodu amerykańskiego – na początku stulecia ciągle jeszcze zadanie, a nie fakt potwierdzony statusem prawnym. Gdyby cofnąć się w historii USA o lat mniej więcej siedemdziesiąt (od wydania *The Souls of Black Folk* w roku 1903), przypomnieć by można sylwetkę pierwszego indiańskiego samouka-intelektualisty Williama Apessa, który w latach trzydziestych wieku XIX z powodzeniem występował w bostońskim Odeonie z mową poświęconą pamięci Metacoma, przyrównanego do samego Jerzego Waszyngtona, tak jak sachem plemienia Wampanoag broniącego swojego narodu przed Anglikami. Oboje – Apess i Simmons – zrozumieli, że rdzennych Amerykanów uratować może przed zagładą motywowaną ich rzekomą rasową niższością tylko symboliczny akces do społeczeństwa białych, choć i on nie stanowił gwarancji przetrwania bez strat, czego dowodem było przesiedlenie z Georgii na obszar Indian Territory „Pięciu Narodów Cywilizowanych” mimo przyjęcia przez nich „American Way of Life”. W konsekwencji działalność Zitkala-Ša daje się wpisać w pewną ciągłość sięgającą z jednej strony Apessa i przywódcy Czirokezów Eliasa Boudinota, z drugiej zaś innego członka narodu Yankton Dakota, Vine’a Delorii, Jr., autora słynnej książki-manifestu „Red Power” *Custer Died for Your Sins* (1969).

Dr Lewandowski znakomicie zdaje sobie sprawę z kontrowersji związanych z wyborem między asymilacją a zachowaniem przez rdzennych Amerykanów ich kulturowej odrębności, co wiąże się z ich przebywaniem na terenach wyznaczonych niegdyś przez administrację federalną lub stanową rezerwatów – enklaw cieszących się dziś pewną autonomią prawną

i fiskalną, w których niekiedy powstają przynoszące spore zyski kasyna gry. Wprawdzie w książce nie ma o tym mowy, pojawiają się jednak parokrotnie uwagi na temat krytycznych opinii dotyczących strategii Zitkala-Ša nastawionej raczej na obywatelską przynależność Indian do amerykańskiego społeczeństwa, niż na jego kontestację. Oddana do szkoły z internatem (szkoły takie cieszyły się wtedy złą sławą, a dzisiaj uważa się je powszechnie za instytucje opresywne, zakładane aby pozbawiać uczniów i uczennice ich indiańskiej tożsamości), mimo przeżytej traumy Gertrude Simmons uznała dobre strony tego doświadczenia, pozwalającego w efekcie na akulturację w środowisku, które inaczej pozostałoby dla niej niedostępne. Jednym z istotnych wątków studium dra Lewandowskiego są związki jego bohaterki z mężczyznami – najpierw Carlosem Montezumą, później Raymondem Bonninem. Choć ostatecznie zawsze wybierała ona za partnerów Indian, to zarazem dumna była z powodzenia, jakim cieszyła się wśród przedstawicieli elity – muzyków, pisarzy i profesorów; białych Amerykanów i imigrantów z Europy. Małżeństwo z Bonninem i praca w rezerwacie Ute w Utah, a potem obrona oszukiwanych właścicieli terenów roponośnych w Oklahomie wynikały ze świadomej, dojrzałej decyzji, by odrzucić życie we względnym luksusie i w zamian poświęcić się niewdzięcznej walce o poprawę warunków panujących w rezerwach i prawa ich mieszkańców.

Jeśli miałbym postawić drowi Lewandowskiemu jakikolwiek zarzut, to byłby to zarzut w gruncie rzeczy marginalny, wywołany pewnym prezentystycznym nadużyciem perspektywy. Podczas I wojny światowej, w której wzięło udział wielu indiańskich żołnierzy US Army, dzielnie walczących na francuskim froncie, Zitkala-Ša użyła ich lojalnej ofiarności jako argumentu na rzecz przyznania rdzennym Amerykanom obywatelstwa – w pierwszym rzędzie tym, którzy zdemobilizowani zostali z pochwałą za przebieg służby. Dr Lewandowski, jako pacyfista doby dzisiejszej, zdaje się mieć jej to za złe, co mnie z kolei wydaje się nieuprawnione, jeżeli przyjąć za obowiązujące hermeneutyczne zobowiązanie historyka do elementar-

nego dystansu wobec przedmiotu badań. Obiekcja ta jest tym bardziej uzasadniona, iż publicystyka Zitkala-Ša z okresu tuż powojennego spowodowała pewną zmianę nastawienia opinii publicznej i części polityków, a w nieco dłuższej perspektywie rzeczywiście przyczyniła się do nadania Indianom obywatelstwa USA w roku 1924. Zarzut ten – powtórzę raz jeszcze – ma jednak charakter drugorzędny i nie służy poddaniu w wątpliwość bezsprzecznej naukowej wartości monografii.

Pozostały dorobek naukowy Habilitanta po uzyskaniu stopnia doktora, jakkolwiek dość obszerny (30 artykułów w czasopismach i monografiach wieloautorskich, opublikowana rozprawa doktorska, współredakcja tomu zbiorowego), ze względu na wieloaspektowość nie jest łatwy do ogarnięcia, a co za tym idzie, także do oceny. Trudno jednoznacznie stwierdzić, co naprawdę interesuje dra Lewandowskiego: czy jest to filozofia polityki (artykuł na temat sporu między Michaelem Sandelem a Johnem Rawlsem), czy kontrowersje w obrębie amerykańskiego systemu edukacyjnego (spór sądowy o status teorii „inteligentnego projektu”, konserwatywna postawa Texas Board of Education, rugująca z programu szkolnego liberalne elementy tradycji), czy też może obraz celebrytów w kulturze popularnej (Enrico Caruso, Leona Helmsley), czy wreszcie polityczna lektura powieści amerykańskiej drugiej połowy XX wieku (tekst o *Wyznaniach Nata Turnera* Williama Styrona)? Do tego dochodzi jeszcze aktywność Habilitanta jako nauczyciela języka angielskiego, owocująca m.in. rozważaniami na temat innowacji językowych we współczesnej American English. Przedłożona dokumentacja obejmuje tylko 8 artykułów i wszystkie one reprezentują dobry poziom akademicki, choć nie sposób na ich podstawie przesądzić, w jakim kierunku rozwinię się dalsza praca badawcza dra Lewandowskiego po uzyskaniu statusu samodzielnego pracownika nauki. Posiada on niewątpliwie kompetencje do dalszych studiów nad historią społeczną amerykańskich Indian i pozostaje mieć nadzieję, że je w przyszłości wykorzysta.

Najtrafniej byłoby zapewne nazwać rozległy obszar zainteresowań Habilitanta terminem „American Studies”, uznanym od dawna nie tylko w Stanach Zjednoczonych, lecz także w wielu innych krajach, w tym w Niemczech, Francji, Hiszpanii, we Włoszech, w Wielkiej Brytanii, Norwegii, Danii, czy na Węgrzech. W Polsce od ponad dwóch dziesięcioleci istnieje Polskie Towarzystwo Studiów Amerykanistycznych, a więc najwyższy czas, aby oficjalnie uznać przedmiot badań jego członków i członkiń za pełnoprawną dyscyplinę badawczą. Jako amerykańista, dr Tadeusz (Tadzio) Lewandowski w pełni zasługuje na stopień naukowy doktora habilitowanego nauk humanistycznych w rozumieniu obowiązującej Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym. Jego osiągnięcie naukowe jest znaczącym wkładem w rozwój dyscypliny o randze międzynarodowej.

Prof. Wilczek.